

ՄԱՅՐ ԱԹՈՒՆ ԵՒ ՄԱՅՐ ՀԱՅՐԵՆԻՔԸ

Հայ զգացման և հայ պատմութեան մէջ սկիզբէն ի վեր այս զոյգ յղացքները անբաժան են եղած :

Հայ եկեղեցին իր կազմաւորման ու մանաւանդ պետականացման առաջին օրերէն իսկ, զինքը ծրագրողներու մտքին մէջ զոյացուեցաւ իբրեւ ազգային եկեղեցի, պատմական նշանակութեամբ անշուշտ, որուն կոչումը պիտի ըլլար, նաև քաղաքականապէս վտանգուած ժողովուրդի մը զոյութիւնը ապահովել և ամրապնդել բարոյական և հոգեւոր փրկութեամբ: Այս սկզբունքը, քայլ առ քայլ բայց միշտ աւելի անհեղուկ արդիւնաւորութեամբ զործարկուեցաւ, յաճախ ի միաս իր կրօնական շահերուն, բայց ի սէր հայ ժողովուրդին:

Փոխադարձաբար ո՞ր հայը, որ փոքր ի շատէ ծանօթ է իր ազգի պատմութեան, պիտի չընդունէր թէ իբրեւ ժողովուրդ և իբրեւ ազգ, դարերէ ի վեր մեր զոյութիւնը բովանդակապէս կը պարտինք մեր եկեղեցիին: Ամենադժուրակ պայմաններու երկարածի՞ք այն յաջողութեանը մէջ՝ որ իր պատմական կեանքը եղաւ, իր վրայ խուժող անվերջ դժբախտութեանց անդադրում տարափին տակ՝ որոնք մեր երկիրը մթաճնեցին սև ամպերով, ինչպէ՞ս պիտի մշտնջենաւորէր մեր ազգը իր զոյութիւնը եթէ Հայ եկեղեցիին մէջ չընէր մեր հայրերու դիւցազնական դիմակալութեան ոգին, զոր Հաւատքի և Հայրենիքի, այսինքն կրօնի և ազգասիրութեան զգացումներով կուտած արիւթիւնը միայն կրնայ տալ ժողովուրդներուն: Անոր համար է որ մեր մէջ անհնար է առանձնաւորել ազգային պատմութիւնը եկեղեցականէն. մին թեզանն է, միւսը՝ առէջը:

Ազգ և եկեղեցի. երկուքն ալ պէտք է ապրին՝ զօրացնելով զիրար. ասոր մէջ է միայն Հայութեան ճշմարիտ և իրական շահը: Ստոյգ է թէ քաղաքական իրադարձութեանց հետեանքով, էլ միաժնի վրայ օր մը չծագեցաւ բարի աստղ մը, ծնունդ տալու համար բարգաւաճ կեանքի նոր շրջաններու, այսուհանդերձ իր սէրը միշտ վառ մնաց ժողովուրդի սրտին մէջ, և իրաւունք ունէր Դաւրի-Թեցին՝ երբ կը գրէր. «Եւ վերայ Աշխիւնի ամենայն ազգն հայոց կապեալ կայ», որքան պատմական՝ նոյնքան բարոյական ճշմարտութիւն մըն է որ կ'արտայայտուի այս բառերով:

Սուրբին արցունքներէն՝ այսինքն ազգին վիշտէն իր բոցին սնունդ ճարող կանթեղը ժողովուրդի հաւատքին ու սպասումին մէջ անշէջ մնաց միշտ, Արա-գածի բարձունքին վրայ, ու էլ միաժնի, սգաւոր բայց որդեսէր մայր, ի Սփիւռս ցրուած իր զաւակներուն խօսեցաւ միշտ, իր յիշատակին քաղցրութեամբ, իր սրբատառ կոնդակներով, և իր հայրենաքարոզ նուիրակներով:

Ուրախ ենք արդէն յայտարարելու որ տարիներու լուռութենէն վերջ, Խորհրդային իրաւակարգը, այսօր հաշտ կեցուածք մը ունի եկեղեցիին նկատմամբ, և ատիկա իր բարեբար պատճառները ունի: Վերջի այս քառորդին ևս, մենք ունեցանք Մայր Աթոռի մէջ հոգեւորականներու ընտիր հոյլ մը, ազգային և հոգեկան իրատես ըմբռնումով, որ առանց տարուելու կրօնական ու քաղա-

քական հակընդդեմ հայեցողութիւններէ, իր սիրտն ու միտքը ի սպաս դրաւ ինչպէս Էջմիածնի, այնպէս ալ հայ նորամանուկ Հայրենիքին: Հայ Եկեղեցին իր այս ուղղութիւն ոգիին շնորհիւ է որ դարերով կրցեր է պաշտպանել իր և իր ժողովուրդին բարոյականն ու կեանքը: Տարբեր չէր կրնար ըլլալ իր դերքը նոյնպէս Հայաստանի ներկայ Կառավարութեան նկատմամբ, և այս վերջինը կը թուի հասկցած ըլլալ այս իրողութիւնը:

Այս վերջի պատերազմին, Հայ Եկեղեցին զգաց Հայրենիքին սպառնացող վտանգը ու ստանձնեց անմիջապէս իր պատմական դերը, օրհնելու համար հայրենի դրօշը և զանգակներու ձայնով ու խաչին պաշտպանութեամբ ռազմաճակատ առաջնորդելու Հայ զինուորը: Հայ Եկեղեցին նոր չէր որ կը պաշտպանէր իր ժողովուրդին իրաւունքները օտար բռնակալներու դէմ, խրախոյսն ու աջակիցը հանդիսանալով երկրի Իշխանութեան: Մեր Հայրենիքին սպառնացող այս նոր պայքարին մէջ, շատ բնական էր որ Հայ Եկեղեցին իր մասնակցութիւնը բերէր հայրենական այս սրբազան գոյամարտին: Անոր համար Ազգընտիր Տեղակալը, պատերազմի առաջին օրերուն իսկ, յանուն Հայ Եկեղեցւոյ իր սրտագին կոչելով դիմեց ինչպէս Մայր Հայրենիքի, այնպէս ալ ի Սփիւռս եղող իր որդիներուն, որ մէկ մարդու պէս կենան հասարակաց թշնամիին դէմ, եւ իրենց լաւագոյնը ընեն օժանդակելու մեր վերածնած ու բարգաւաճ երկրին համար կռուող Կարմիր բանակին և Հայ զինուորին: Հայրենիքի և Էջմիածնի այս լայն զոհաբերութեան, Հայ սփիւռքը եւս խառնեց իր լուաման, եւ շինուեցան Սասունցի Դաւիթ Թանգային շարասիւններ, իբրև փրկութեան զէնք, թշնամիին սպառնալիքին ենթակայ մեր Հայրենիքին:

Հայ Եկեղեցւոյ անկեղծ հայրենասիրութեան ձայնը լսելի եղաւ ամենուրեք, և այս պարագան անգամ մը ևս եկաւ հաստատելու իր մեծ արժէքը: Եկեղեցւոյ այս ընթացքը պատճառ եղաւ որ Մայր Հայրենիքը գուրգուրանքով նայի Հայ Եկեղեցիին, և այս՝ ոչ անոր համար որովհետեւ մեր Եկեղեցին ունի փառաւոր անցեալի մը մէջ արդիւնաւորած արժէքներ, այլ որովհետեւ Հայ Եկեղեցիին բնաւ պակասած չէ իդէն ու ճիգը մեր ժողովուրդի կորսուած անկախութիւնը ձեռք բերելու և մեր մշակոյթին իր սպասը ընելու բաղձանքը: Յետոյ Հայաստանի Հանրապետութեան արդի իմաստուն վարիչները, նոր չէր որ ազգին պատմական ինքնութեան և բարոյական առաքինութիւններու փաստը պիտի ունենային, հասկնալ չուզելուն չափ թէ անհնար է անտարբեր կենալ մեր ժողովուրդին ճակատագրին վրայ այնքան մեծ և բարի ազդեցութիւններով և արդիւնքներով յայտնագործուած դարաւոր գորութեան մը հանդէպ:

Այսօր Եկեղեցին, ինչպէս Մայր երկրի, այնպէս ալ Սփիւռքի տրտմութիւններուն մէջ, իր հոգիի ամէնէն խորունկէն կը խայտայ որ իր և հայ ժողովուրդին դարաւոր երազը իրականութիւն է գտած, մենք ունինք մեր Պետականութիւնը, մեր քրտինքով և ճիգերով արդիւնաւոր քաղաքակրթութիւն մը՝ իր մշակոյթի քաղցր երեսներով և նուաճումներով:

Եթէ Հայրենիքին մէջ մեր Եկեղեցին այլևս չըբաղիր քաղաքական և կրթական գործերով, առիկա պէտք չէ նկատել իբրև փաստ անոր լքումին. վասնզի մեր գերութեան շրջաններուն Եկեղեցին արդէն աւամայ է զբաղած քաղաքա-

կան հարցերով, ու այսօր դերերու այս զատորոշումով, կորսնցնելէ աւելի կը շահի, երբ ազատ ըլլալ ինքզինքը լծելու զուտ կրօնական գործին, իր իրական դերին:

Ճիշտ է թէ Հայաստանեայց եկեղեցին ազգային շեշտուած նկարագիր մը ունի, և ասիկա պիտակ մը չէ իր անուան. սակայն իր ազգայնականութիւնը կը կայանայ իր ժողովուրդի ցեղային գիտակցութեան պահպանումին մէջ միայն: Այս սահմանէն դուրս, աշխարհի քաղաքական դրութեանց նկատմամբ, Հայ եկեղեցւոյ տեսութիւնը եղած է միշտ աւետարանական՝ տալ «զկայսերն կայսեր և զԱստուծոյն Աստուծոյ»: Ընդունել կրօնական և քաղաքական մարդերու անշատութիւնը, չծառայեցնել մին միւսին, և ճանչնալ քաղաքական կամ պետական կազմակերպութեանց սնօրինութիւնը, իբրև անհրաժեշտ պայման մարդկային կարգի պահպանման:

Երբ կայ Հայ Պետականութիւնը, եկեղեցին բնաւ պէտք չէ ինքզինքը միջոց ընէ ազգայնականութեան, այսինքն ստանձնէ այս պարագային առաքելութիւններ՝ որոնք դուրս կը ֆնան մանաւանդ Մայր Հայրենիքին մէջ, իր կոչումէն և նպատակէն:

Կրօնի ազատութիւնը Խորհրդային կարգերէն ներս՝ սկիզբէն ի վեր սկզբունք է եղած և կը ֆնայ, հակառակ այս մասին եղած և գրուած այլընդարկող խօսքերու: Իրողութիւն է թէ Սովիետ Իշխանութիւնը լայնօրէն կը յարգէ խղճի ազատութիւնը և չուզեր միջամուխ ըլլալ եկեղեցական գործերու: Սակայն այսօր ուրախ և հպարտ ենք յայտարարելու թէ Սովիետ Միութիւնը ընդհանրապէս և Հայաստանի Կառավարութիւնը մասնաւորաբար, իր վերաբերմունքը մեծապէս բարելաւեց դէպի Հայ եկեղեցին, տեսնելով անոր վերաբերմունքը դէպի Հայրենիքը, և ատոր ուշադրութեան արժանի փաստը պէտք է նկատել Հայկական Սովետական Ռեսպուբլիկայի Ժողովրդավարական Խորհուրդի Կազմակերպչական Ժողովմտի կից Հայ Լուսաւորչական եկեղեցւոյ գործերու Խորհուրդը, որ միջնորդ հաստատութիւնը պիտի հանդիսանայ Մայր Աթոռի և Հայաստանի Կառավարութեան միջև: Այս միակ փաստը պիտի բաւէր ցոյց տալու եկեղեցւոյ ազատ և անկաշխանդ գոյութիւնը Խորհրդային կարգին մէջ:

Իսկ Էջմիածին ամազգի հրատարակութիւնը, ուրիշ փաստ Հայաստանի Կառավարութեան Հայ եկեղեցւոյ նկատմամբ ունեցած իր բարեացակամ ուշադրութեան: Էջմիածին հանդէսը իբրև ձայն մեր եկեղեցւոյ, սրտի ուրիշ բերկրանքով կը խանդավառէ զմեզ: Իբր կենդանի և բարախուն այն հաւատարմքը, թէ Խորհրդային վարչակարգին ներքեւ Հայաստանեայց եկեղեցին պիտի չուշանայ վերագտնելու իր դարաւոր խորհուրդին ամբողջ շքեղութիւնը, դառնալու համար Հայոց Հայրենիքին և մանաւանդ Հայ սիւրբի, ոչ միայն հրայրքը, այլ նաև մեզ իրարու զօգող մագնիսը: Հանդէսը իր կրօնական, ազգադրական և բանասիրական երեսներով աւելի քան զոհացուցիչ է: Մեր ուրախութիւնը մեծ է մանաւանդ որ հոն ներկայ են մեր մտքին ու հոգիին խօսող աւագ ներկայացուցիչները, Էջմիածնայ Միաբաններ, գիտնականներ, ակադեմականներ և արուեստի վաստակաւոր գործիչներ: Սրտապնդիչ այս խրախույսը, բարի ձեռքերէ արժարժուած Լուսաւորչի այս կանթեղը, պէտք ունի ինչպէս Մայր Հայրենիքի,

այնպէս ալ Սփիւռքի հայութեան լայն ավակցութեան և զուրգուրանքին, որպէսզի անիկա կարենայ ոչ միայն գերազոյն հանդիսարանը դառնալ Հայ հոգիին և արժէքներուն, այլ նաև Մայր երկիրն ու Սփիւռքը կամրջող քաղցր ծիածանը:

Եջմիածին հանդէսը, այդ վառուած կանթեղը, ինչպէս ըսինք, պէտք ունի մեր ձէթին ու պատրոյզին, իբրև մեր Եկեղեցիին ու ազգային արժանապատուութեան խորհրդանշանը: Ամէն ընտանիք յանուն այդ սրտազրաւ զգացումին և իր հոգևոր ու մարմնաւոր Հայրենիքի ձայնին, պէտք է ունենայ օրինակ մը այդ թերթին իր տանը մէջ, իբրև կենդանի և խօսուն յիշատակարան իր զոյգ սրբութիւններէն, Հայրենիքէն և Էջմիածնէն:

Մօտ ժամանակէն եթէ Տէրը կամենայ պիտի վերաբացուի հոգևոր ձեմարանը. մեզի եղած տեղեկութեան համաձայն, Կառավարութիւնը դրական պատասխան է տուած այդ մասին կատարուած դիմումին: Եթէ Եկեղեցւոյ ի նպաստ այս ձեռնարկն ալ արգիւնաւորուի, որու մասին ոչ մէկ կասկած ունինք, այն ատեն մեր Եկեղեցին Մայր Հայրենիքի մէջ տակաւ կը ստանայ իր կերպարանքը և ատակ կը լինի լիովին ծառայելու իր ժողովուրդին: Սակայն այս յառաջդրութեան և իրազօրծման մէջ ևս Էջմիածին պէտք ունի մեր կենդանի, ինչպէս նաև բարոյական և նիւթական ավակցութեան: Ճիշտ է թէ Մայր երկրին մէջ Էջմիածնի մտածումով խանդավառ պատրաստուած հոյլ մը ունինք մտաւորականներու, ինչպէս Բրօֆ. Աճառեան, Մալխասեան, Երուանդ Վրդ. Տէր-Մինասեան, Բրօֆ. Արքանման, և ուրիշներ, որոնք ծանօթ են բովանդակ ազգին, մեր պատմութեան եւ ազգային ու հոգևոր արժէքներուն իրենց բերած նպաստովը. սակայն անհրաժեշտ է նաև որ արտասահմանէն ևս, առայժմ գէթ, պատրաստուած եկեղեցական ուժեր երթան Էջմիածին, թէ՛ Միաբանական կազմը և թէ՛ ուսուցչական շարքերը աւելի ամրապնդելու համար:

Իսկ այս բոլորէն առաջ և վեր անհրաժեշտ է որ Մայր Աթոռը որքան կարելի է շուտ ունենայ իր Գահակալը: Մայր Աթոռոյ Նուիրակը, Բրօֆ. Աշոտ Արքանման, լուրջ և դիտուն անձնաւորութիւն մը, որ զլիաւորաբար այս անհրաժեշտ առաքելութեամբ կը զտնուի մեր մէջ, իր լաւագոյնը ի գործ կը դնէ արդիւնաւորելու համար իր առաքելութիւնը, Ազգին և Եկեղեցիի բարւոյն և օգտին համար: Սփիւռքի հայութեան կը մնայ իր եկեղեցական ու վարչական ներկայացուցիչներով ավակցիլ Էջմիածնի Պատուիրակին, խնդրելու իրմէն որ փառելի եղածին չափով փութացուի այս ընտրութիւնը:

Միւս կողմէն այդ մօտալուտ ընտրութեան արտասահմանը պէտք է մասնակցի իր կրօնական և աշխարհական ներկայացուցիչներու ամբողջական և միահամուռ մասնակցութեամբ:

Եկեղեցական ոչ մէկ իրաւասու ներկայացուցիչ պէտք է թերանայ մեր եկեղեցւոյ այս նոր ալեւալսիւմ մէջ՝ Մայր Աթոռոյ Գահակալի ընտրութեան բերելու իր մասնակցութիւնը, որպէսզի անիկա կատարուի ընդհանուր և անօրինակ շքեղութեամբ: Կաթողիկոսական իւրաքանչիւր ընտրութիւն հայ հոգիները լեցուցեր է միշտ անօրինակ խոնդավառութեամբ, անկտրելի կարելիութեանց խորին խորհուրդով: Այսօր նորէն ազգը բովանդակ ոտքի պէտք է կենայ անոր ամբիժ մտածումին առջև, հոգեկան խոր երկիւղածութեամբ: Այս կը պահանջէ

ոչ միայն բախտորոշ այս վայրկեանը, այլ նաև դարերու ուժով և ամբողջ ժողովուրդի մը հաւատքով գոտեպինդ նուիրական Հաստատութիւնը, Հայ Եկեղեցին:

Վերջ ամէն կարգի յոռետեսութեանց, Հայ հասարակութիւնը ո՛ր որ ալ ըլլայ, պէտք է իր ուղղութիւնը ընդունի էլ միաժամանակ, որ այսպէս ամէնէն անշահախնդիր միջնորդը կը հանդիսանայ Մայր Հայրենիքի և կարօտակէզ Սփիւռքի միջև:

Սակայն որպէսզի այդ յարաբերութիւնները ըլլան սերտ, աննկատ և ամբողջական, անհրաժեշտ է որ Ընդհանրական Հայրապետը, իբրև գերագոյն ուղղիչը, ուսուցողը և աւանդապահը Հայաստանեայց Հաւատքին, կարենայ հսկել ժողովական օրէնքներով, Հայրապետական հրահանգներով, տնօրինութիւններով և հաստատուն աւանդութիւններով ճշտաբանուած ու ճանշցուած հայ դաւանութեանը անթերի գործադրութեանը վրայ, ի հարկին եկեղեցական ժողովոյ գումարումով:

Երկրորդ՝ իբրև վերին դատաւոր եկեղեցական ատեանի, ընդունի և նկատի առնէ կրօնական և եկեղեցական, և այդ երկուքին վերաբերող վարչական հարցերը, որոնք իրենց կը մատուցուին կամ որոնց ինք պէտք կը տեսնէ միջամտելու: Այս է, յընդհանուրն, Ամենայն Հայոց Հայրապետի դիրքը հանդէպ իր հոգևոր հօտին, մասնաւորաբար այն վիճակներուն, որոնք արտաքոյ են Ռուսաստանեայց մարզէն: Եթէ չհաշուենք օրհնութեան և ձեռնադրութեան վերաբերեալ շնորհաբաշխութիւնները անշուշտ:

Այս բոլորի բարւոք հսկողութեան և գործադրումին համար էլ միաժամանակ որ և է ատենէ աւելի պէտք ունի այժմ Սփիւռքի բովանդակ Հայութեան հաւատարմութեան. ու մենք ամէնքս ամէն ժամանակէ գերիվերոյ ատիճանով հարկադրուած պէտքէ զգանք ինքզինքնիս կատարելու անոր հանդէպ մեր պարտականութիւնը:

Մայր Աթոռը ընդհանուր վերատեսուչն է Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ: Այսօր առաւել քան երբեք Հայրենիքէն անշատ Սփիւռքին համար Լուսաւորչի Աթոռը պէտք է միակ և անխախտ պատուանդանը ըլլայ ինչպէս իր Հաւատքին այնպէս ալ իր սիրոյն: Միասնական այս անվերապահ մտածումին ու կեցուածքին մէջ է ոչ միայն մեր եկեղեցւոյ զօրացումը, այլ նաև մեր ուժացումէ գերծ կարենալ մնալու և աւելի ամուր կապերով մեր Հայրենիքին հետ կարենալ ըլլալու փրկութիւնը:

Էլ միաժամանակ իր վերելքի ճամբուն մէջ է, և իբրև մեր ազգային և կրօնական իտէալին անհամեմատ սրբութիւնը, ամէնքս կը հրաւիրէ իրեն նկատմամբ միահամուռ և աննահանջ պարտաճանաչութեան:

Թօթափենք կսկիծն ու կասկածը մեր հոգիներէն, մօտաւոր ու տարագիր որդիք Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ, զի Մայր էլ միաժամանակ է որ կը խօսի իր զաւակներուն: Բարձրացնենք մեր նկուն նայուածքները վերածնող Հայրենիքին, որուն օճախին ճարճատը, արօրին ճօխնչը, հօտալին գեղգեղը և գործաւորին մուրճին ձայնը քաղցրօրէն կը հնչէ, և իրեն կը կանչէ իր տարագիր ու հեռաւոր զաւակները: